

Postdisciplinär humanistisk kunskap

SVERKER SÖRLIN är idéhistoriker, författare och professor vid avdelningen för historiska studier av vetenskap, teknik och miljö vid KTH, där han bl.a. arbetar med uppbyggnaden av KTH Environmental Humanities Laboratory. Han forskar f.n. om klimatfrågans vetenskap och politik och om miljöbegreppets förändringar och tillämpningar i olika vetenskaper. Under 2013 utger han bl.a. en bok om den moderna globala miljöförståelsens idé- och vetenskapshistoria, *The Future of Nature: Documents of Global Change* (Yale University Press; med L. Robin och P. Warde). Hans senaste bok på svenska är *Alltings mått: Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (Norstedts 2012; med A. Ekström).

Kunskap är föränderlig och så även formerna för hur den skapas och förmedlas. Det är den lärdom som vi förmedlar i våra kurser och böcker. Men hur gör vi när vi själva skall tillämpa den?

Påfallande ofta har vi i praktiken uppträtt som om denna kunskap uteslutande var historisk och inte gäller oss idag. Ännu gäller strängt taget att kunskapsorganisationens högsta stadium lades fast i den stora universitetsutredning under Torgny Segerstedts ledning vars slutbetänkande kom 1963 med "institutionen" och "ämnet" som hörnpelare.

Den negativa sidan av denna paradigmatiske disciplinkultur ligger numera i öppen dag; den befinner sig i praktiken i sönderfall. Den är oförmögen att i organisatoriska termer hantera forskningens och kunskapsutvecklingens expansion. Man kan helt enkelt inte additivt möta denna genom att skapa fler och fler "ämnen" med nya namn, organisationer, grund- och forskarutbildningar, och krav på nya andelar i universitetens basanslag för att bygga sådana strukturer. Att det blivit så är inget att sörja, tvärtom.

Problemet är hur man skall bevara ämneskulturernas positiva drag, som främst består i en finfördelad specialkunskap och kvalitetsmedvetenhet, när organisationsformerna förändras. I stor utsträckning handlar detta om att på samma gång arbeta med ett rörligt mål, som är att hålla kunskapsutvecklingen relevant i förhållande till en föränderlig omvärld, och att se till att bibehålla några av de fasta och beprövade disciplinära redskapen som verkande delar i kunskapsutvecklingen.

En miljö där vi på vårt eget sätt brutit upp från denna halvsekelgamla formel – dess "institutioner" och "ämnen" – är Avdelningen för historiska studier av teknik, vetenskap och miljö på KTH. Den startade i sin mo-

derna form 1991 med korta grundkurser och en forskarutbildning i teknikhistoria. Teknikhistoria under sitt första årtionde kan beskrivas som ett *disciplinärt projekt*, ännu i grunden rotat i en segerstedtsk modell.

Verksamheten blev framgångsrik, särskilt forskningen, men basanslagen på KTH förblev låga och något reellt intresse för historiska perspektiv i ingenjörsprogrammen fanns inte. På detta svarade teknikhistorikerna, kan man säga, med att vidga sin kunskapsdomän. Man tog upp vetenskapshistoria och industriminnesforskning, som vidgades till ett intresse för kulturarv och museer. Historikerna på KTH gav sig också tid till studier av stadsutveckling, infrastruktur, energi och forsknings- och innovationspolitiska frågor. Under 2000-talet kom ännu en expansion i form av miljöhistoria.

Det disciplinära projektet underlättades inte av dessa vidgningar, men det intellektuella nyskapandet och den samhälleliga relevansen ökade.

En sådan utveckling har förstås flera drivkrafter, men jag vill föreslå att den främsta ligger just i uppbrottet från den segerstedtska föreställningsvärlden och en konventionell föreställning om "ämnet". Alltså att det disciplinära projektet teknikhistoria övergavs till förmån för en mer integrerad och man skulle kunna säga tójbar syn på vad som är verksamhetens kunskapsobjekt. Till en början var detta uppbrott knappast medvetet, besluten tog inte sikte på ett framtida "mål" i form av en organisation och profil av det slag vi har idag. Utvecklingen skedde stegvis och inte utan viss självprövning.

Det är viktigt att notera att allt detta kunnat ske utan avkall på relationerna till de professionella organisationerna och grupperna. Närvaron vid Society for Hi-

story of Technologys möten har bestått på en hög nivå och publiceringar i teknikhistoriska tidskrifter och böcker har ökat. Samtidigt besöker avdelningens forskare konferenser inom miljöhistoria, vetenskapshistoria, geografi, kulturarvsstudier, klimatvetenskap, innovationsstudier och medverkar i mängder av specialiserade workshops, nätverk och arbetsgrupper, nästan alltsammans med internationella anknytningar.

Resultatet har blivit en markant ökad synlighet och mångdubbling av avdelningens publicering; ökningen överstiger tillväxten i intäkter och forskande personal. Men allra mest ökar den internationella publiceringen; här är tillväxten exponentiell, vilket inte på något sätt verkar förta publiceringstakten i form av svenska böcker och medverkan i svenska medier och tidskrifter.

Denna nya formel för institutionsbyggande visade sig fungera väl, främst hos externa finansärer. På det senaste årtiondet har omsättningen tredubblats, antalet fast anställda gått från en till sju och den internationella publiceringen ökat snabbt, liksom rekryteringen av internationella forskare. Kvalitetsvärderingar har visat stadiga förbättringar och i den senaste internationella utvärderingen 2012 rankades vi bland toppskiktet av KTH:s institutioner, oväntat för humanister på ett stort tekniskt universitet.

Sedan mitten av 2000-talet har denna förändring skett allt mer medvetet och kodifierats i form av strategidokument, det första från 2007 efter ett idéarbete som involverade all personal. Där beskrevs uppbrottet från det disciplinära projektet. Det talades om en "flerkärning struktur" med tyngdpunkter i vetenskaps-, teknik- och miljöhistoria och industriminnesforskning. Men också om hur det kring

kärnorna kunde rymmas erkända teman och profiler, inriktade på exempelvis medier, klimat, energi, forskningspolitik och innovation, teknik- och vetenskapsstudier (STS), och på regionala fördjupningar, just nu främst polarområdena. Dessa olika fält skulle hållas ihop av ”ett rumsligt eller materiellt perspektiv på det förflutna”.

I den senaste strategin fram till 2017 har idén formulerats som en ambition att utveckla en integrerad miljö präglad av en *postdisciplinär flerkärnighet*. Detta har redan tagit sig uttryck i en integrerad forskarutbildning med samma namn som avdelningen (det ändrades 2012 då ordet ”miljö” tillkom). Grundutbildningens utbud speglar samma pluralism. Kärnorna odlas alltså inte som disciplinära projekt, det är istället deras samspel som står i förgrunden. Denna enhet i mångfald framstår som avdelningens centrala strategiska tillgång.

En utmaning i en verksamhet av detta slag gäller prioriteringar. Vilken profil skall fasta tjänster ges när valmöjligheterna är stora? Att knyta tjänster till undervisningsbehov fungerar inte eftersom undervisningen är så liten (cirka femton procent av intäkterna). Kanske kan man likna uppgiften vid hur man sköter en trädgård. Där måste finnas både mångfald och enhetlighet, men exakt hur mixen mellan arter och utbredning skall se ut är inte givet.

Avdelningens profil svarar mot den internationella tendensen att viktiga behov och samhällsintressen – ”utmaningar”, som ofta är globala – präglar forskningens prioriteringar. Vår forskning är huvudsakligen finansierad av forskningsråd och stiftelser och vi måste förhålla oss till detta som en realitet. Det betyder att vi bejakar de nya utmaningarna och försöker forma vår position också i relation till

dessa. Vi tror att detta bidrar till att göra oss intressanta för olika samtalspartners i samhället – från museer, medier och myndigheter, som historiker traditionellt jobbar med, till regeringar, departement, fackföreningsrörelsen, konsument- och naturskyddsorganisationer, delar av näringslivet.

Vårt senaste större initiativ är en samlad satsning på området *environmental humanities*, eller ”miljöns humaniora”. Den har blivit möjlig genom en större privat donation som matchats av medel från KTH. Satsningen har fått namnet KTH Environmental Humanities Laboratory för att markera en experimentell inriktning. Vårt ”laboratorium” är en experimentverkstad av forskning och undervisning där vi vill utveckla idéer och kunskap som gör att humaniora, och särskilt historiska studier av olika slag, kan bidra till att samhället förändras i hållbar riktning.

I en bok med titeln *Alltings mått: Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (2012) har jag och Anders Ekström beskrivit det omfattande arbete som just nu sker internationellt på detta område. Miljöns humaniora fångar den kunskapsprotest som uppstått i spåren av den politiska uppgivenheten inför klimatets och miljöns utmaningar – vi borde väl kunna göra mer och bättre? Men den höga aktiviteten bland humanister och många samhällsforskare vittnar också om en utvidgning av vad man kunde kalla den giltiga miljö-kunskapens domän. För ett halvsekel sedan dominerades diskussionen om miljö och klimat helt av naturvetenskap, nu kanske vi står inför den humanistiska kunskapens verkligt stora inträde på denna domän. Efter sammanbrottet för COP 15 i Köpenhamn ser vi också allt klarare de begränsningar som ligger i att isolera de giltiga kunskapsbaserna till naturveten-

skap och teknik. Mänsklighetens hållbara sammanlevnad med naturen och med varandra som medmänniskor kräver i minst lika hög grad kunskaper om religion, politik, kultur, värderingar, ekonomi, teknik, vetenskap – alltsammans kunskap som har viktiga historiska dimensioner.

En sak som Labbet skall undersöka är hur kunskap, bilder och värderingar av det vi kallar miljö har formats. Detta sker i hög grad genom förmedling av olika teknologier. Dokumentation, mätning, vetenskaplig forskning, beskrivningar och skildringar genom olika medier, foto, film, måleri, litteratur – på tusen sätt har miljö inte bara formats ”där ute” i landskapet utan också som något representerat, återgivet och tolkat. Vi kallar dessa för *environing technologies*.

Labbet skall stödja vårt eget strategiska mål att vara en attraktiv forskningsmiljö på hög internationell nivå. I det ingår att bygga samarbeten med intressanta miljöer runtom i världen. Vi tror att framtiden även för humanistisk forskning blir mer internationell och global. Därför ser vi Labbet som en nyckel för nya samarbeten i Asien, Afrika och Sydamerika.

Lokalt, på KTH, vill vi nå ut på fler ingenjörsprogram. Vi tror också att vi skulle kunna bidra med speciell kompetens även till andra studenter. Här kan välgarna gå genom samarbeten med andra högskolor och universitet. Det som föresvävar oss är på ett visst sätt att försöka återupprätta sambandet mellan forskning och utbildning på det sätt som det kanske en gång var tänkt i den bästa bilden av ett universitet: ny forskning förmedlas direkt till studenterna genom ett pågående samtal där kunskap uppstår kontinuerligt lika naturligt som att befintlig kunskap ifrågasätts.

En sådan miljö uppstår inte av sig själv, den kräver ständig navigering, i synnerhet när man inte kan ta hjälp av den oftast rätt detaljerade karta som är ett ”ämne”. Befintliga modeller för intern resursfördelning gör heller inte uppgiften enklare. Men vi tar gärna svårigheten eftersom vi anser den överordnade ambitionen så angelägen: att kunna fungera *definierande* i utvecklingen av det historiska fältet i förhållande till diskussionen om kunskap för hållbar samhällsutveckling och vårt förhållande till kunskap, miljö och teknik i samhället.

Normen brukar vara att kreativ verksamhet efter en tids tvärvetenskaplig utflykt i det fria skall föras tillbaka till ämnesfällan. Vi tror inte att det finns en sådan fälla längre. Kreativa akademiska miljöer förefaller snarare undergå en kontinuerlig evolution. Att samla utbildning, forskning och samhällsengagemang i en dynamisk enhet är kanske inte längre det samma som att fästa dem vid enskilda disciplinära projekt. Vi försöker i alla händelser tillämpa den lärdom vi förmedlar till andra: att kunskapssökandets former är föränderliga.

SUMMARY

Post-disciplinary Humanities

This article presents the ambitions, ongoing since several years, to build an integrated environment for research, education and social engagement in the Division of History of Science, Technology and Environment at the KTH Royal Institute of Technology, Stockholm. The growth and excellence of the Division, it is argued, can be explained by the evolution from the “disciplinary project” of History of Technology in the 1990s into a post-disciplinary environment for historical study.